

S már dobogott is a föld alattuk. Én szép csöndesen felöltöztem s zekét vettem. Elmenék ki, s a verebes alá bebújtam, de aludni egy cseppet sem aludtam. A tüzet időnként meg-megraktam. Olyankor a juhok mind odafigyeltek, de milyen szép volt a szemük fénye abban a sötétben. Millió szín csillogott az éjben, azt a sokféle ragyogó színt a tűz világosságától kapta a juhok szeme. Egy ideig azokban gyönyörködtem, aztán énekelni kezdtem. Mennyi éneket tudtam, mind elénekeltem – s nem jött Gyuri. Egyszer hát még sötétebb lett az éjszaka, s nem jött Gyuri. Meg kellett nyugtassam magamat azzal, hogy nem is tud ebben a koromsötétben előjönni. Hiába tüzeltem, a hideget mégis éreztem. Még akkor sajnáltam meg szegény juhászokat, sem éjjel, sem nappal nincsen nyugodalma. Hej, de hosszú volt az az éjszaka!

Gyuri virradatra jött elő. Napközben Géza is előjött a mezőre, ott aztán elbeszélték, milyen gyűlés volt:

– Hát, mikor legjavában táncoltunk, nyílik az ajtó, s hát Bodor Gyurkáné béjött, Annacsának az anyja. Aztán így szépen lecsendesedtünk – mondta Géza. Aztán megmondta, hogy azért jött, hogy Annacskát engedje haza holnapra az ajándékszedő táncba. De ha fel nem jött volna Annának az anyja, hát ejsze⁹ reggelig is táncoltunk volna. Hej, de sötét volt, mikor elbomlott a gyűlés, azért kellett Gézánál háljak, mert olyan sötét volt, elé sem találtam volna.

Tankó Mónus Berta

A „guzsalyaskodás” Gyimesben

Gyermekkoromban a szomszéd leánya, Anna, gyakran énekelt egy szívszaggató, keserves éneket. Akkor még nem tudhattam, miért éneklí munka közben, hegyoldalon, pásztorkodáskor ezt a szomorú dalt:

*„Ez a kislány akkor kezd búsulni
Mikor a szoknyája kezd kurtulni
Akkor jut a szerelem az eszébe
Mikor sír a kicsike az ölébe
Lányok, lányok rólam tanuljatok
A legénynek csókot ne adjatok
Mer az a csók nem esik hejába
Hull a könnyed a böcső oldalára”*

Igen, itt van a baj, mikor „hull a könnyed a böcső oldalára”. Annának gyermeke született, a legényapa pedig továbbállt:

*„Lányok, lányok rólam tanujatok
Fiatal szeretőt ne tartsatok
A fiatalt elviszik katonának
S ha hazajő, mást keres magának!”*

9 Bizony.

Ezzel megérkeztünk egy szomorú, kényes témához: leányanyak Gyimesben. Először a témakörhöz kapcsolódó szavakról, kifejezésekről szólunk. A leányanya neve *bitangos leány*, a gyermek a *bitang*, a legényapát pedig *bitangos legénynek* titulálják. Úgy mondják „az Anna bitangja”, „Emre bitang volt”, „Gy. A. bitangos legény”. Honnan ez a húsbavágó, leértékelő, elítélő megnevezés? Vajon mivel érdemelte ki egy ártatlan gyermek ezt a nevet, hiszen ő – ahogy az ének is mondja – „szerelemből jött a világra”! A Magyar értelmező kéziszótár a *bitang* szóra csak pejoratív jelentést ismer: ’hitvány gazember, jöttment csavargó jellemtelen sehonnai’. Petőfi is „sehonnai bitang ember”-ről szavalt. Igazságtalan, kemény ez az elnevezés, de ezen nem tudunk változtatni. A legszomorúbb és sokszor tragédiába torkolló sors a *bitangos leányé*, utána következik a *bitang gyermeké*, és végül a *bitangos legényé*, aki bármennyire is fenn hordja az orrát, mert „*betyár, jó kakas*”, azért tettét elítéli a közösség. Nem olyan hangosan, mint a leányt, de a *faluszája* a legényre is rájár. Így, egybeírva, mert ez összekovácsolódott és az íratlan törvények szigorú öre.

A házasságon kívül született, tehát *bitang gyermeket* néha *fattyúnak* is nevezik. Többségüket leányanyak szülik és az egyházi anyakönyvekbe csak az anya nevét jegyzik, ez a biztos, ez az ismert. Az apa neve hivatalosan nem jelenik meg, még akkor sem, ha ismerik, s tudják is, hogy ki lenne. Ezzel szentesítik a gyermek törvénytelenységét. A gyermek az anyja vezetéknevét veszi fel, és később is azt viseli minden hivatalos iratban. Ha a *bitangos leány* férjhez megy, az új családfő, ha befogadja, nevére íratthatja a *bitangot*. De ez ritkán fordul elő, mert a *bitang gyermeket* legtöbbször a lány szülei, vagy valamelyik gyermektelen rokona, nagybátyja fogadja örökbe, s íratja a nevére. Különben az anyja nevét viseli a vadházasságban élők kapcsolatából született gyermek is, de őt nem nevezi *bitangnak* a közösség.

Itt a házastársak válása az 1970-es, 1980-as évekig szinte ismeretlen volt, még ma is ritka. Elsősorban vallási meggondolásból, másodsorban pedig talán a *guzsalyakodás* szokásának elterjedtségére vezethető vissza, amit tekinthetünk egyfajta próbaházasságnak is. Ennek a *guzsalyakodásnak* kevés köze van a fonóhoz, ahol a fő munkaeszköz valóban a *guzsaly* volt és a *guzsalyas* a XX. század első felében a gyimesi fiatalok fő szórakozási helyeként működött. Ez a *guzsalyakodás* a párvalasztás fontos mozzanata: a leány, ha úgy érzi, hogy kölcsönös vonzalom alakult ki valamelyik fiúval és a legény is megtáncoltatta már néhányszor, egy jó barátnőjével meghívhatja a legényt a *guzsalyakodó esték* – szombat, vasárnap, csütörtök – valamelyikére, s ott a tisztaszobában, a szülők hallgatólagos beleegyezésével együtt hálóznak.

A *guzsalyakodásban* nem a legény a kezdeményező. Táncoltathatja a leányt, tehet célzásokat arra, hogy a leánnyal szeretne hálni: „*Nem hálunk ketten?*”, „*Este felmegyek, otthon leszel-e?*” – de ha a lány nem hívja a legényt, annak nincs ott semmi keresnivalója. De ha a leány meghívja a legényt *guzsalyasba*, akkor sötétedés után elmegy a lányos házhoz, kiszimatolja, melyik házban alusznak, tesznek-vesznek a háziak, halkán, hogy csak a leány hallja, bekopog a tisztaszoba ablakán és várja a leány válaszát, aki kioson az ajtón és kinn beszélgetnek, majd bemennek a tisztaszobába, a *nagyházba*, ahol csendesesen beszélgetnek, majd lefeküsznek a vetett ágyba. Általában *gomolyagon* feküsznek, ami azt jelenti, hogy csak ledőlnek, nem vetkőznek le, legföljebb a cipőt, csizmát húzzák le a lábukról. Ha aztán megszeretik egymást, a legény két-három évig is járhat *guzsalyasba* a lányhoz és azután veszi el feleségül. Később a *guzsalyakodás* már a szülők tudtával történik, a legény már nem bujkál, a szülőkhöz is be-bekukkant.

Felvetődik a kérdés, hogyan alakult ki ez a szokás? Amikor az első telepések ide csángáltak a csíki községekből, vagy Moldvából húzódtak közelebb a tömbmagyarsághoz, a házak

a patakok fejébe épültek, elszórtan és elrejtve a hatóságok szeme elől, mert nagy részük úgy menekült ide. Nagyon elszórva, a patakfejekben tisztásokat alakítottak, de hogy a fiatalok találkozhassanak, fonóestekre, búcsúkra, fenn a havason pedig kalákákra, kalibás táncokra gyűltek össze, s annak rendje és módja szerint szimpátiák, kapcsolatok születtek. Ha valaki mondjuk Borospatakaról egy vasárnap délutáni táncba ment, vagy udvarolni felgyalogolt a hegyi ösvényeken Bükkhavasra, akkor jövet-menet megtett 20–25 kilométert. Elbeszélgették az időt, és a sötét ösvényeken nem volt ajánlatos éjjel hazaindulni. A lány szülei lefektették hát a fiút valamelyik szegletbe:

*„Míg a leányokhoz jártam,
A sutuban zekén háltam.”*

Persze, a hosszú éjjeleken a fiatalok, ki tudja hogyan *összecsúsztak* és azon kapták magukat, hogy tiszta véletlenül egy priccsen fekszenek. Aztán, ha az udvarlás komoly volt, a szülők nem bánták, ha a fiatalok együtt háltak, erre a *guzsalyaskodó* leánynak külön szobája volt, hiszen kellett mutogatni a készülő hozományát is. Reggel, pirkadat előtt hazaindult a legény, előtte megbeszélték, mikor jöhet még. Ha nem ment a dolog, a lány nem hívta, esetleg a fiú nem jött újból.

Amint említettem, a *guzsalyaskodás* sokszor 3–4 esztendeig is eltartott, így a fiatalok jól megismerhették egymást, tehát ez egyfajta próbaházasság volt. Ez lehetett kezdetben, később általános szokássá, hagyománnyá vált, és a párválasztás fontos mozzanata lett. Kétségtelen: hozzájárult ahhoz, hogy Gyimesben viszonylag sok „törvénytelen” gyermek született. De még el kell mondanunk, hogy a *guzsalyaskodás* egyáltalában nem jelentett szabadosságot, erkölcstelenséget. A falu szája keményen elítélte azt, aki gyakran váltogatta a hálótársakat. Olyan esetekről is tudnak, amikor két-három évig is járt a legény egy leányhoz *guzsalyasba*, s csak akkor, ha már tudták, hogy össze fognak házasodni. A *guzsalyaskodás* a nagylány privilégiuma volt, aki már megérett a férjhezmenetelre. És egy-egy alkalom nem jelentett mindig szexuális együttlétet is. Ezzel kapcsolatban a nagy tudású Molnár Péter (Busulán) mondta a 70-es években:

„Eccer, fiatalkoromban Magdolna napi búcsúkor hozzám érkezik egy csiki vénlegény komám:

– Na, este mennyünk guzsalyasba, mondja.

– Csak az nem úgy van, hékás! A legény csak akkor mehet, ha hívják. Tudod, az úgy van, ahogy a szomszéd vénlegény szokta mondani: »Öt-hat helyre es tudnék guzsalyasba menni, a baj csak az, hogy egy helyre sem hívnak.«”

A szexuális élet csak akkor volt esedékes, ha biztosak voltak a házasságban. Erről így mesélt 1986-ban a 75 esztendőes Ambrus Fülöp (Hosszú):

„Tudja, volt olyan eset, hogy a legény két kerek esztendeig járt a leányhoz guzsalyasba, de azt a lábáról levenni nem tudta! Pedig együtt háltak, apja, anyja tudott a dolgról. Mert aki könnyen megadta magát, ahhoz nem ment többet a legény, még ha hívta es a leány. S ebből sokszor baj került, mert a legény nem ment, de lehet, hogy a leány terhesen maradt es bitangja lett. Óh, de ha valakit szerettünk, az a dolog az utolsó volt. El nem tudja képzelni, milyen nagy dolog volt az a legénykének, amikor őt is guzsalyasba hívták. Akkor már ő is volt valaki. Nyáron a szénás híjába leterített a leány egy pokrócot, ott heverésztünk, beszélgettünk, eljátszadoztunk szép reggelig. Istenem, de szép is volt. Ki törődött akkor azzal, hogy másnap óriási melegben egész nap kaszálunk? Amikor ebédkor leültünk, majd kaszát vertünk, úgy elaludtam, mint a bunda. De nem sokáig, mert apám hangosan mondta:

– *Ha éjjel legény vagy, légy legény nappal es! És legények voltunk, alig vártuk a következő guzsalyaskodó estet! Akkor éltünk, nem gondoltuk sem betegségre, sem halálra. Az egész világ a miénk volt! Tudja, mit muzsikáltattam akkor a fonókban, s a többiek énekeltek.*

*Este, este, de szerelmes kedd este
De szerelmes lánnyal háltam az este
Lehajlott a tulipánt rezgő levele
Babám karján aludtam el az este*

De most minden este a halálra gondolok. Minden ősszel a halál van az eszemben, és arra gondolok, hogy mint a madarak, én is elköltözöm innen.”

Többet időztünk a guzsalyaskodás szokásánál, mert ez olyan próbaházasság volt, ami hozzájárult, hogy a fiatalok jól megismerjék egymást, ezért házasság után ritkán váltak el.

De volt ennek árnyoldala is, az 1960-as évekig nagy volt itt a *bitang* gyermekek száma. Évente mintegy 30 körül mozgott Gyimesközéplokon azon törvénytelen gyermekek száma, akiket leányanyák szültek. Mert sajnos nem minden guzsalyaskodásból lett házasság. Vagy a család lépett közbe, vagy a legény hagyta ott a terhes leányt. Nézzük, hogy csak Gyimesközéplokon hány *bitang* gyermek született az 1950-es években! 1950: 153 újszülöttből 32; 1954: 134 újszülöttből 25; 1956: 150 újszülöttből 30; 1957: 148 újszülöttből 32; 1958: 164 újszülöttből 26; 1960-tól rohamosan csökkent a számuk.

Vajon miért? Lehetséges, hogy kitekintve a világba, a csángó lányok is eltanulták a védekezés módját. De nem csak a lányok! Csökkent a törvényesen megszületett gyermekek száma is. 1966-ban már csak 118 újszülött látta meg a napvilágot, akikből 4 volt törvénytelen, 1967-ben pedig a 119-ből 2. 1976-ban született az utolsó *bitang* gyermek. Gyimesközéplokon. 1984-ben sajnos már 100 alá csökkent a született gyermekek száma és azóta is egyre apad. Nincs már törvénytelen gyermek, de a törvényes is egyre kevesebb. A második évezred végén 70 körül mozog az újszülöttek száma, és 1998-ban volt az első esztendő, amikor a halottak száma meghaladta a születettekét.

Tankó Gyula

Halottas rítusok hagyományozódása egy gyimesi kistájon

„A környék- és helybeliek szóhasználatából vett kifejezéssel összefoglalóan »Hárompatak«-nak nevezett csángó telepek, Kostelek (Coşnea), Gyepce (Pajiştea) és Magyarcsügés (Cădăreşti) a Csíki-havasokban, jórészt a hajdani Negyedfélmegye, illetve Csíkszentmihály közbirtokosságában lévő havasok területén jöttek létre a XVIII. század második felétől. Első lakosaik a leszármazottak emlékei és a korabeli feljegyzések szerint telepítvényes zselérek, »kóborok«, havasi betyárok, hajdukok, katonaszökevények, szegénylegények, a társadalom kitaszítottai voltak. Az Erdély és a Moldvai Fejedelemség határán álló, lassan falucskákká szerveződő havasi tanyák lakossága származását tekintve vegyes (magyar és román), vallásában sokáig (az 1850-es évektől) többé-kevésbé görögkatolikus volt, az 1940-es